

LUSI KUK

**NEOČEKIVANA
ISTINA O
ŽIVOTINJAMA**

**Stondirani lenjivci, ljubavni jadi
nilskih konja i druge nesvakidašnje
priče iz divljine**

Prevela
Tatjana Bižić

■ Laguna ■

Naslov originala

Lucy Cooke

THE TRUTH ABOUT ANIMALS

Stoned Sloths, Lovelorn Hippos, and Other Tales from
the Wild Side of Wildlife

Copyright © 2017 by Lucy Cooke

Translation copyright © 2023 za srpsko izdanje, LAGUNA

USPOMENI NA MOG OCA,
koji mi je otvorio oči za čuda prirode

SADRŽAJ

Uvod	9
PRVO POGLAVLJE Jegulja	19
DRUGO POGLAVLJE Dabar	43
TREĆE POGLAVLJE Lenjivac	69
ČETVRTO POGLAVLJE Hijena	95
PETO POGLAVLJE Lešinar	113
ŠESTO POGLAVLJE Slepí miš	137
SEDMO POGLAVLJE Žaba	167
OSMO POGLAVLJE Roda	191
DEVETO POGLAVLJE Nilski konj	217
DESETO POGLAVLJE Los	237
JEDANAESTO POGLAVLJE Panda	255
DVANAESTO POGLAVLJE Pingvin	279
TRINAESTO POGLAVLJE Šimpanza	303
Zaključak	331

Izjave zahvalnosti333
O autorki337
Prava za fotografije.339

UVOD

„KAKO LENJIVCI UOPŠTE mogu da postoje kad su takvi nesposobnjakovići?“

Kao zoologu i osnivaču Društva ljubitelja lenjivaca, ljudi mi *stvarno često* postavljaju ovo pitanje. Ponekad i pobliže definišu „nesposobnjakovići“ – „lenji“, „glupi“ i „spori“ su neprolazno omiljeni atributi koje upotrebljavaju. Ponekad još i dodaju: „Zar nije suština evolucije u opstanku *najsposobnijih*?“ – i izgovore to s potpunom zbunjenošću ili, što je još gore, s prislenkom samozadovoljstva nadmoćnije biološke vrste.

Kad god se to dogodi, duboko udahnem da prikupim svu svoju odmerenost i objasnim da lenjivci zaista uopšte nisu nesposobnjakovići. Lenjivci su, zaista, jedan od uvrnutijih plodova prirodnog odabiranja, a pride još i neopevano uspešan. Šunjanje u krošnjama drveća puževskom brzinom, pri čemu ste zarasli u alge, insekti vrve po vama, a creva praznite jednom nedeljno, možda i nije pojam života ka kakvom vi lično težite – ali vi ne preživljavate u džunglama srednje i južne Afrike, gde vlada žestoko nadmetanje za opstanak, u čemu su lenjivci vrlo dobri.

Kad se trudimo da razumemo životinje, ključan je kontekst.

Tajna izuzetne izdržljivosti lenjivaca leži u njihovoj letargičnoj prirodi. Lenjivci su uzor življenja sa štedljivim utroškom energije i poseduju čitav paket maštovitih evolucijskih prilagođavanja čija je svrha da se što više energije sačuva. Ta prilagođavanja su usavršavana milenijumima, a dostojna su najdarovitijeg i najekscentričnijeg izumitelja. Neću zasad navoditi ceo njihov spisak – sve o inovativnom, naglavačke izvrnutom životu lenjivaca možete da pročitate u trećem poglavlju. Padam na one sa slabašnim šansama – i nema potrebe da se kaže ništa više.

Volim lenjivce. Kako da ne volite životinju rođenu s večnim zadovoljnim osmehom i željom da se grli.

Dobar glas lenjivaca toliko je okaljan da sam osećala potrebu da osnujem Društvo ljubitelja lenjivaca. Naš moto glasi: „Hitrina je precenjena.“ O neočekivanoj istini o ovim mnogo ocnjivanim stvorenjima govorim u školama i na raznim proslavama. Korene uvredljivih poređenja s lenjivcima izvodim iz stava jedne klike istraživača iz XVI veka koji su ovog tihog i miroljubivog vegetarijanca žigosali kao „najgluplju postojeću

životinju na svetu“. Knjiga koju čitate je izrasla iz tih razgovora i potrebe da se obelodani sve ono što znamo i što je pouzdano utvrđeno – ne samo o lenjivcima nego i o drugim životinjama.

Navikli smo da životinjski svet posmatramo kroz prizmu sopstvenog, prilično suženog, života. Život lenjivaca na drveću dovoljno je vanzemaljski da ih svrsta među stvorenja koja oba- sipamo s najviše pogrešnog razumevanja, ali oni nipošto nisu usamljeni u ovoj kategoriji. Život poprima čudesno mnoštvo nestvarnih oblika, a čak i oni najjednostavniji iziskuju višesloj- no razumevanje.

Evolucija se u ponekim slučajevima prekrasno našalila stvarajući neverovatna bića bez ikakve logike i s vrlo malo ma kakvih znakova koji bi nam ih objasnili. Sisare koji bi da budu ptice, kao slepi miševi. Ptice koje bi da budu ribe, kao pingvini. I ribe kao što je jegulja, čiji je zagonetni životni ciklus nagnao ljude na potragu dugu dve hiljade godina za njenim polnim žlezdama. Životinje ne odaju lako svoje tajne.

Da razmotrimo malo noja. U februaru 1681. godine izuzetni, učeni britanski lekar i pisac ser Tomas Braun pisao je svom sinu Edvardu, dvorskom lekaru, moleći ga za prilično neobičnu uslugu. Edvardu je u vlasništvo dopao jedan noj iz jata koje je Čarls II dobio na poklon od marokanskog kralja. Ser Tomasa, strastvenog prirodnjaka, očarala je ova velika strana ptica i žar- ko je želeo da mu sin pošalje vesti o njenom ponašanju. Spava li s glavom ispod krila? Je li dobar stražar kao što su to guske? Voli li lišće kiseljaka, a s druge strane, izbegava li lovor? Jede li gvožđe? Odgovor na ovo poslednje pitanje, predusretljivo je posavetovao sina, najlakše se može otkriti ako se metal umota u malo peciva, inače ptica „samo možda neće hteti da uzme“.

Ova razmena zooloških recepata imala je izrazito nauč- nu svrhu. Braun je želeo da ispita stari mit prema kome su nojevi u stanju da svare sve bez izuzetka, pa i gvožđe. Prema

srednjovekovnom nemačkom učenjaku Sebastijanu Minsteru, noj toliko voli ukus metalnih predmeta da mu se večera „sastoji od ključa za crkvene dveri i konjske potkovice“. Dok su evropski dvorovi dobijali nojeve na poklon od afričkih emira i istraživača crnog kontinenta, pokolenja poletnih prirodnjaka podsticala su te pernate stvorove iz tuđine da gutaju makaze, eksere i kojekakve druge gvozdene predmete.

Na prvi pogled ti eksperimenti se čine kao čisto ludilo, ali ako zagledamo malo dublje, ustanovićemo da u tom ludilu ima (naučnog) metoda. Nojevi ne mogu da vare gvožđe, ali primećeni su kako gutaju krupno, oštro kamenje. Zašto? Najveća ptica na svetu evoluirala je u prilično neobičnog biljojeda koji se hrani ispašom. Trave i žbunje koji su mu uobičajena hrana teško se vare, a za razliku od drugih biljojeda iz afričkih ravnicama nema preživarski želudac. Nema čak ni zube. Zato mora da čupa vlaknaste vlati kljunom i guta ih cele, a onda mora da se posluži čitavim kamenolomom u mišićavoj guši da samelje žilavu večeru u svarljivu kašu. U stanju je da kaska savanom noseći u želucu i do kilogram kamenja. Naučnicima se ovo dopada i prozvali su ovo kamenje *gastroliti* (želudačno kamenje).

I u ovom slučaju, razumeti noja je pitanje konteksta, ali moramo da razumemo i kontekst u kome su naučnici vekovima bockali i čačkali ne bi li otkrili istine o životinjama. Braun je samo jedan u toj velikoj ekipi idiosinkratičnih opsesivaca. U XVII veku jedan lekar je pokušavao da dobije žabe spontanim putem, tako što je stavio patku na gomilu balege – bio je to jedan stari recept za stvaranje života. Jedan italijanski katolički sveštenik, koji je opako baratao makazama, nekada je krojio majušni, po meri šiven veš za životinje na kojima je obavljao oglede, a nekada im je sekao uši.

Naučnici su se i u novije vreme u potrazi za istinom opredeljivali za bizarne i često pogrešnim idejama vođene metode – kao Ronald Sigel, američki psihofarmakolog iz XX veka koji je iz radoznalosti teško napio krdo slonova i postigao

odgovarajući obespamećeni ishod. Svaki vek ima svoje ekscentrične eksperimente na životinjama, i nema sumnje da su još mnogi tek pred nama. Ljudi su možda pocepali atom, osvojili Mesec i ušli u trag Higzovom bozonu, ali što se razumevanja životinja tiče, imamo da prevalimo još dugačak put.

Fascinirana sam greškama koje smo pravili usput i mitovima koje smo stvorili da popunimo rupe u svom znanju. I greške i mitovi nam mnogo otkrivaju o mehanizmima naučnih otkrića i ljudima koji se otkrivanjem bave. Kad je Plinije Stariji opisivao kako nilski konj preko kože luči grimiznu tečnost, posezao je za sebi znanim objašnjenjima – onima koja je nudila medicina starog Rima – pa je smislio da životinja pušta sebi krv da bi sačuvala zdravlje. Nema u tome ničeg neobičnog – bio je čovek svog vremena. Grešio je, ali je pravo objašnjenje skerletnog sekretu nilskih konja podjednako neobično kao i taj stari mit – i zapravo jeste povezano s autolečenjem.

Ustanovila sam da se primenom noža za disekciju na našim najvećim mitovima o životinjama često razotkriva šarmantna logika, koja nas vraća kroz vreme sve do doba čudesne naivnosti, kad se vrlo malo znalo i sve je bilo moguće. Zašto za ime sveta ne bi ptice migrirale na Mesec, hijene menjale pol s promenom godišnjih doba, a jegulje se spontano rađale iz blata? Tim pre što istina nije ništa manje neverovatna.

Rasprostranjenost ovih neverovatnih priča u velikoj je meri bila posledica srednjovekovnih bestijarijuma. Ti rani zbornici posvećeni životinjskom carstvu bili su puni kitnjastih ilustracija i usrdnih opisa egzotičnih životinja, od vrapca-kamile (noja), preko kamile-leoparda (žirafe), pa do morskog biskupa (poluribe-polusveštenog lica, u celosti izmišljenog). Bestijarijumi nisu bili plod neke duboke predanosti istraživanju života životinja, nego su svi kitili izmišljotinama jedan jedini rukopis, nastao u IV veku, posle pada Rimskog carstva, kada je hrišćanstvo prigrabilo biologiju, nauku još u povojima. Pokazalo se da su narodna predanja izmešana u *Fiziologu* – na latinskom

U srednjem veku bilo je rasprostranjeno verovanje da svaka kopnena životinja ima pandan u moru: konji morske konjice, lavovi morske lavove, biskupi... morske biskupe. Ovaj riboliki sveštenik, opisan u *Historia-animalium*(1558) Konrada Gesnera, uočen je, navodno, uz poljsku obalu, ali izgleda da bi bio kao svoj na svome oslonjen na šank kantine na Tatuinu (u prvobitnoj filmskoj trilogiji *Ratovi zvezda*).

physiologus znači prirodnjak – s ponekim zrcnetom činjenica i obilnim količinama verskih alegorija dobitna kombinacija, pa je knjiga postala srednjovekovni pandan hiperbestselera, koji je u to vreme zaostajao jedino za Biblijom. Taj antički rukopis preveden je na desetine jezika i širio je apsurdne legende o životinjama od Etiopije do Islanda.

Bestijarijumi koji su se iz njega namnožili čudesno su ras-kalašno štivo, u kome se mnogo govori o seksu i sagrašenju, u čemu su sasvim izvesno veoma uživali monasi koji su ih pre-pisivali i ilustrovali za manastirske biblioteke. Pripoveda se tu o čudnovatim stvorovima: lasici, koja začinje na usta, a porađa se na uvo; bizonu (ili bonakonu, kako se tada zvao), koji izmiče lovcu „ispuštajući vetar tako gadan da je progonitelj primoran da se, sav smušen, povuče“; jelenu, čiji penis ima običaj da otpadne posle preterivanja u putenim uživanjima. Bilo je tu više

pouka koje su se dale izvući iz ovih pričica i preneti pastvi okupljenoj u crkvi. Na kraju krajeva, Bog je stvorio sve životinje, a samo je jedna od njih – čovek – izgubila nevinost. U očima prepisivača bestijarijuma, uloga životinjskog carstva bila je da posluži kao primer ljudima. Zato su, umesto da se pitaju jesu li opisi u njima istiniti, tražili u životinjama ljudske osobine i moralne vrline koje je Bog prikrrio u njihovom ponašanju.

Zbog toga su neke životinje u bestijarijumima gotovo neprepoznatljive. Slonovi su, na primer, hvaljeni kao najpuniji vrлина i mudrosti među svim životinjama, toliko „blagi i krotki“ da im se čak pripisivalo u zasluge i to da imaju vlastitu veru. Mada „silno mrže“ miševe, svoju zemlju vole toliko da su u stanju da se rasplaču i od same pomisli na nju. Što se parenja tiče, tu su „najčedniji“, ostaju sa svojim parom ceo život, a to je vrlo dug život – traje tri stotine godina. Preljuba im je toliko odbojna da kažnjavaju one uhvaćene u tom činu. Što bi poprilično zbunilo svakog prosečnog mužjaka slona, koji živi u izrazitom mnogoženstvu.

Poriv da u životinjama pronalazimo sopstvenu sliku i da im na osnovu toga donosimo moralni sud opstajao je i kada smo poduboko zašli u neka prosvetljenija vremena. Možda je najgori prestupnik na tom polju – i glavna zvezda ove knjige – slavni francuski prirodoznanac grof Žorž-Luj Lekler de Bifon.

Uzvišeni grof je bio čelna ličnost naučne revolucije i borio se, mada je to donekle paradoksalno, da izvede izučavanje prirode ispod senke moćne crkve. Njegova četrdesetčetvorotomna enciklopedija je, međutim, komično puritanska, zahvaljujući zanosno sentimentalnom stilu, u kakvom se pisala većina naučnih dela tog doba – sličnijem ljubavnom romanu nego naučnoj analizi. Njegovo zajedljivo omalovažavanje životinja čiji način života ne odobrava, na primer našeg drugara lenjivca, („najnižeg oblika života“ prema mišljenju plemenitog grofa)

zasmejava nas netačnošću gotovo podjednako kao i njegovo neumereno obožavanje stvorenja koja uzdiže. Jedna od omiljenih životinja bio mu je dabar, za čijom je trudoljubivošću ludovao, praveći pomalo ludu od sebe, kao što postaje jasno kad saznate istinu.

Takav nagon ka antropomorfizaciji postoji čak i danas. Pande su tako silno medene da aktiviraju naše urođene instinkte ka šticeanju i negovanju slatkih malih bića, što potire našu sklonost ka donošenju moralnih sudova. Volimo da verujemo da su to trapave mece stidljive u seksu, koje ne mogu da prežive bez našeg zalaganja, a ne prekaljeni preživljivači koji umeju opako da ugrizu i skloni su grubom, žestokom grupnom seksu.

Zoologiju sam studirala početkom poslednje decenije XX veka na Novom koledžu u Oksfordu, kod velikog revolucionarnog biologa Ričarda Dokinsa i naučena sam da koristim metod razmišljanja o svetu zasnovanom na genetskim odnosima među biološkim vrstama – na tome kako stepen srodnosti utiče na njihovo ponašanje. Ponešto od onoga što sam učila već je prevaziđeno zahvaljujući novim naučnim pomacima, koji pokazuju da je *kako* se genom čita na ćelijskom nivou barem podjednako važno kao i šta genom sadrži (zbog toga i jeste moguće da nam sedamdeset posto DNK bude zajedničko sa žiroglavim morskim crvima, a ipak smo mi mnogo zabavniji gosti kad zovete društvo na večeru). Svaka generacija – ne izostavljajući ni moju – misli da o životinjama zna više od prethodne, ali svejedno često grešimo. Veliki deo zoologije jedva da je nešto bliži pravoj nauci od nagađanja na osnovu izučene literature.

Savremena tehnologija nam omogućuje da nagađamo bolje. Kao producent i narator dokumentarnih filmova o prirodi, proputovala sam svet i stekla povlašćeni pristup nekima od najposvećenijih naučnika koji u prvim redovima otkrivača biju bitke za istinu. Upoznala sam naučnika koji u Nacionalnom parku Masai Mara ispituje koeficijent inteligencije kod

životinja, prodavca pornografskih filmova o pandama u Kini, Engleza koji je izumeo spravu za merenje pozadine lenjivaca i Škotlađanku koja je napisala prvi rečnik jezika šimpanzi. Jurila sam pijanog losa, grickala „testise“ dabra, probala afrodizijake od vodozemaca, skakala s litice da bih letela i pokušala da izgovorim nekoliko reči jezika nilskih konja. Ta iskustva su mi otvorila oči za mnoge iznenađujuće činjenice o životinjama i napretku nauke o životinjama. Ova knjiga je moj pokušaj da vam prenesem ta svoja otkrića i da izmenim sliku o životinjskom carstvu služeći se činjenicama, ne maštom. Prikupila sam sve najveće zablude, greške i mitove koje smo smučkali o životinjskom carstvu, bilo da su nam ih podmetnuli slavni filozof Aristotel ili holivudski naslednici Volta Diznija, i napravila vlastitu menažeriju pogrešnog razumevanja. Pridite sada širokih shvatanja ovim neverovatnim pričama i spremite se da otkrijete istinu o životinjama.

PRVO POGLAVLJE

JEGULJA

Rod *Anguilla*

Nema nijedne razmatrane životinje o čijem poreklu i životu postoji toliko pogrešnih verovanja i komičnih bajki.

– Leopold Jakobi, „Pitanje jegulja“, 1879.

ARISTOTELE SU MUČILE jegulje. Koliko god komada da je veliki mislilac rasporio, nije mogao da nađe ni traga polnim organima. Svaka druga riba koju je proučavao u svojoj ostrvskoj laboratoriji na Lezbosu imala je lako uočljiva (i često lako okusiva) jajašca i vidljive, mada unutrašnje, testise. Jegulja je izgledala bespolno. Kad je Aristotel stigao dotle da napiše nešto o ovoj ljigavoj zagonetki u svom pregalačkom almanahu o životinjama iz IV veka p. n. e., bio je primoran da zaključi kako jegulje „na svet ne dolaze ni iz parenja ni iz jajeta“, nego se rađaju iz „utrobe zemlje“ – to jest, nastaju spontano iz blata; smatrao je da su crvaste gomilice peska i ekskremenata koje crvi ostavljaju posle kopanja u vlažnom pesku na morskoj obali zameci jegulja koji izvire iz zemlje.

Ovaj grčki filozof je bio možda prvi pravi naučnik i otac zoologije, i svakako je zaslužan za pronicljiva naučna zapažanja o stotinama stvorenja, ali jegulje su ga nadmudrile. Ovi neulovljivi životinjski likovi posebno dobro čuvaju svoje tajne. Takozvana obična rečna jegulja započinje život kao jajašce u podvodnoj šumi u dubinama Sargaskog mora, najdublje i

najslanijeg dela severnog Atlantika. Ta mrvica života, majušna kao zrno pirinča, otiskuje se u odiseju ka evropskim rekama koja ponekad traje i tri godine i za to vreme jajašce doživljava tako radikalna preobražaj kao kada bi se losos pretvorio u losa. Stvorenje zatim provede decenije živeći u blatu i toveći se, da bi na kraju moglo ponovo da pređe mučni put duži od šest hiljada kilometara do svoje mračne okeanske utrobe, gde položi ikru u senovitim dubinama epikontinentalnog praga i zatim uginu.

Činjenica da jegulja polno sazreva tek pred sam kraj svog dugog i čudačkog života, posle svoje četvrte i poslednje metamorfoze, doprinela je da njen dolazak na svet ostane obavijen velovima zagonetnosti i dala je jegulji izvesni mitski status. Vekovima je odgonetanje te tajne nagonilo čitave narode da se sukobljavaju, smele ljude da plove do najudaljenijih mora i stavljalo na muke šaroliko društvo poklonika jegulja, među koje su se ubrajali i opsednuti lovci na njihove polne žlezde, ribari naoružani puškama, najslavniji svetski psihoanalitičar – i ja.

Kao dete, i sama sam bila prilično opsednuta jeguljama. Kad mi je bilo otprilike sedam godina, moj otac je ukopao u vrtu jednu staru viktorijansku kadu i pretvaranje tog sterilnog rezervoara namenjenog da ljudi u njemu spiraju nečistoću sa sebe u savršen mali vodeni ekosistem postalo je moja omiljena razonoda. Nedeljom je tata odlazio sa mnom do jaraka u Romni maršu, močvari na jugu Engleske, nedaleko od mog rodnog grada Raja. Tu sam radosno provodila sate i sate loveći sve moguće oblike života improvizovanom vršom koju mi je otac napravio od stare zavese. Na kraju dana vraćali smo se kući pobedonosno, opijeni prirodnjačkim žarom kao viktorijanski istraživači. Naš podvodni plen pljusкао je u vodi iza nas u zadnjem delu tatinog starog pikapa, pre nego što ćemo kod kuće utvrditi šta je tačno koje biće i nastaniti ih sve u mom vodenom carstvu. Životinje su stizale u parovima. Društvu u mojoj kadi pridružile

su se velike zelene žabe, mali mrmoljci, vodene bube, stenice gazivode. Jegulja nije bilo. Moja verna mreža bi ih uhvatila, ali kad pokušate da premestite njihova ljigava tela u kofu – kao da pokušavate da držite vodu. Svaki put kad bih neku ulovila, umakla bi mi, odgmizala ka bezbednosti po suvom više kao zmija nego kao riba. Tako se lov na jegulju pretvorio u moju potragu za Svetim gralom.

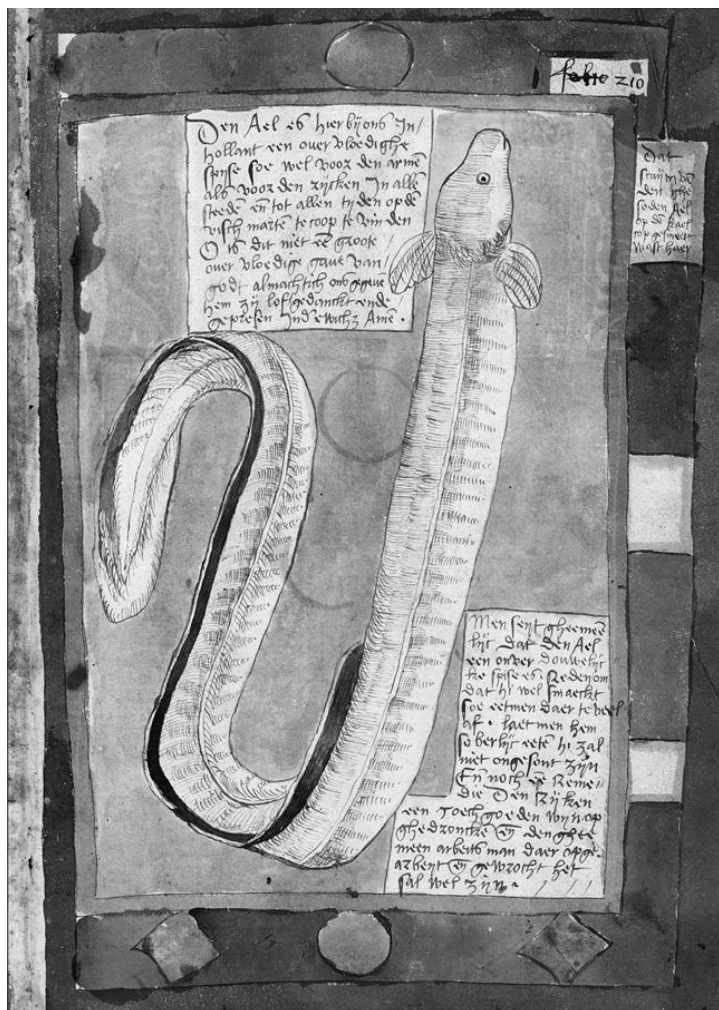
Nisam znala da bi, *da sam uspela* u tom svom poslanju, jegulje stavile tačku na moju ljupku žurku u jezercetu u kadi, jer bi pojele sve ostale goste. Slatkovodnu fazu svog života jegulje provode kao profesionalni borci u ringu koji nabijaju masu pred prvenstvo – spremaju se za dugo plivanje do Sargaskog mora, gde će se razmnožavati. Da bi to postigle, poješće sve što se mrda – pa i jedna drugu. Njihova nezasita proždrljivost otkrivena je prilikom jednog groznog eksperimenta koji su izvela dvojica francuskih naučnika u Parizu krajem četvrte decenije XX veka. Naučnici su stavili hiljadu mladih jegulja, dugih oko sedam i po centimetara, u veliki akvarijum. Hranjene su svakodnevno, ali je, bez obzira na to, godinu dana kasnije ostala svega sedamdeset jedna jegulja – sada su bile trostruko duže nego na početku. Posle još tri meseca, za vreme kojih su se, prema onome što je pisao jedan pariski novinar, „svakodnevno odvijali prizori kanibalizma“, preostala je samo šampionka, ženka duga tridesetak centimetara. Poživela je, sama, još četiri godine, dok joj glave nisu pukim slučajem došli nacisti, koji su joj, mada to nisu bili naumili, za vreme okupacije Pariza presekli snabdevanje crvima.

Ova horor priča svakako je uspevala da prenerazi pokolenja prirodnjaka, uverenih da su jegulje dobroćudni vegetarijanci, naročito slabi prema grašku – postoje svedočenja da umeju da izgmizu iz svog vodenog prebivališta i pođu u potragu kopnom za svojom omiljenom sočnom mahunarkom. Takve priče su do nas stigle zahvaljujući dominikanskom monahu iz XIII veka Albertu Velikom, koji u svojoj knjizi *De animalibus*

(O životinjama) saopštava: „Jegulja takođe izlazi noću iz vode tamo gde može da nađe grašak, pasulj i sočivo.“ Jeguljina hipi ishrana i dalje je bila u opticaju 1893. godine, kada su u *Istoriji skandinavskih riba* Albertova „zapažanja“ nakićena slasnim zvučnim efektima. Imanje grofice Hamilton doživelo je pravu najezdu jegulja, koje su proždирale grofičine mahunarke „uz coktave zvuke, kao kad prasići sisaju“. Mada ih možda nisu krasili neophodni maniri, jegulje grofice udove prošle su dovoljno uglađenu školu da pojedu „samo meku sočnu kožicu mahuna, a ostalo odbace. Istina je da jegulje zahvaljujući svojoj klizavoj, poroznoj koži mogu da prežive izvan vode poštovanja dostojnih četrdeset osam sati – taj plod prilagođavanja životnim uslovima omogućuje im da u vreme suša iskoče iz izolovanih bara i daju se u potragu za vodom, ali priče o lopovskim pohodima na grašak i coktanje usnama najčistija su zabludlost.

Mada jeguljine slatkovodne godine proždrljivog života kao ishod imaju zadivljujuće povećanje debljine i dužine, tvrdnja slavnog rimskog prirodnjaka Plinija Starijeg u njegovom znamenitom delu *Istorija prirode* da jegulje iz Ganga narastu i do deset metara bila je drsko preterivanje čak i u ovom žanru u kome su lagarije bile uhodana navika. Ajzak Volton, pisac ribarske biblije XVII veka naslovljene *Iskusni ribolovac*, bio je nešto suzdržaniji pri opisu jegulje koju je ulovio u Ninu, reci u istočnoj Engleskoj. Ulovljena jegulja bila je, kako je tvrdio, duga „jard i tri četvrti“ (1,60 m). U žarkoj želji da predupredi sve sumnje, Volton dodaje, možda pomalo ishitreno: „Ako li mi ne verujete, idite pa je svojim očima vidite u jednoj od kafeterija u King stritu u Vestminsteru“, (gde je, nesumnjivo, s uživanjem pijuckala kapučino i razgaljivala goste pričama o svojim mladalačkim pustolovinama na moru). Odmerenije mere pruža nam doktor Jorgen Nilsen iz Zoološkog muzeja u Kopenhagenu, koji je proučavao jednu mrtvu jegulju iz neke seoske bare u Danskoj. Nilsen je rekao Tomu Fortu, piscu

Knjige o jeguljama, da je taj rekorderski primerak bio nešto malo duži od metar i trideset. Nažalost, klizavo čudovište je

Jegulja u almanahu o ribama Adrijana Kunena (1577) istinsko je čudovište, dugo vrtoglavih „trinaest metara“ (poraslo je još tri metra otkako ga je opisao rimski prirodnjak Plinije Stariji).

zadesila preuranjena smrt kad ga je gazda na čijem se imanju bara nalazila uhvatio u lovu na svoju omiljenu ukrasnu perad i došao mu glave ašovom.

Jeguljice koje sam ja hvatala bile su otprilike i debele i dugačke kao olovka. Nema sumnje da su bile bliže početku svog slatkovodnog života, koji može da traje između šest i trideset godina, a za neke se zna da su živjele i znatno duže. Jedan primjerak iz Švedske, koji je nosio nadimak Pute, uhvaćen dok je još bio mlađana jegulja u blizini Helsingborga 1863. i držan u tamošnjem akvarijumu, uginuo je s osamdeset osam godina.

Dotična jegulja je ožaljena opširnim novinskim napisima i zahvaljujući svojoj dugovečnosti stekla slavu kakve dugačke, ljigave ribe obično ne mogu da se domognu.

Takvim vremešnim jeguljama bez izuzetka je bilo onemogućeno da se povinuju svom prirodnom nagonu i migriraju nazad u more time što su držane u zatočeništvu, često kao kućni ljubimci. Može vam se učiniti da je jegulja neuobičajen izbor za čovekovog najboljeg drugara – nije baš mnogo zabavno grliti se s jeguljama – ali je rimski govornik Kvint Hortenzije, kako se pričalo, plakao za svojom kada je uginula, jer ju je „imao dugo i voleo prekomerno“. Zbog ovoga mi je donekle i drago što nikada nisam uspela da uhvatim sebi jegulju, inače sam mogla ostati venčana s njom do dan-danas.

Slatkovodni deo jeguljinog života možda i jeste dug i obeležen proždrljivošću, ali to je samo jedan od više delova njenog života, mada je meni i bezbrojnim drugim prirodnjacima u toku mnogih vekova bio jedini vidljiv. U njemu nema nikakvih tragova ostatka jeguljinog životnog ciklusa – rođenja, razmnožavanja i smrti, koje nam je zaklanjalo more – što je podstaklo intenzivnu dvehiljadugodišnju međunarodnu potragu za jeguljinim polnim žlezdama.

Aristotel je bio jedan od prvih za koje se rođenje ove naizgled bespolne ribe pokazalo kao nepremostiva prepreka. Tako je

postanak jegulja umotao u svoju teoriju o samorođenju, koju je nesputano primenjivao na jedan šaroliki skup stvorova, od muva do žaba, čije se razmnožavanje činilo neobjašnjivo. Nekoliko stotina godina kasnije Plinije Stariji je isprobao vlastite maštovite ideje o razmnožavanju jegulja iznevši hipotezu da to postižu tako što se trljaju o kamenje i sastrugani delići ožive. U nadi da će njegova reč biti poslednja na ovu temu, rimski prirodnjak ukrašava izlaganje autoritativnim zaključkom: „Ovo je jedini način na koji se rasplodavaju.“ Avaj, Plinijevo bespolno trljanje bilo je puko trtljanje.

Narednih vekova fantastične glasine o razmnožavanju jegulja množile su se kao zečevi. Pričalo se da se jegulje pomaljaju iz škrga drugih riba, iz jutarnje rose (ali samo određenih meseci) i iz tajanstvenih „električnih poremećaja“. Jedan neznani „prečasni biskup“ rekao je Kraljevskom društvu da je video jegulju rođenu iz trščanog krova. Jajašca su, tvrdio je on, bila prilepljena za trske u krovu, i inkubirana sunčevom toplotom. Nisu svi eklektični prirodnjaci bili tako širokih shvatanja kad je reč o ovakvim pričama koje mirišu pomalo sumnjivo. U svojoj *Istoriji znamenitih ljudi u Engleskoj* Tomas Fuler je izlio prezir prema verovanju široko rasprostranjenom u močvarama Kembridžšira da nezakonite žene i deca sveštenika pronalaze spas od večnog prokletstva poprimajući obličje jegulje. „Nema sumnje da je onaj ko je prvi posejao takvu neistinu dostojnu svake osude već odavno požnjeo svoju nagradu“, piše on.

Naučni geniji prosvetiteljstva odbacivali su takve maštovite basnice postavljajući vlastite, znatno ozbiljnije – ali ništa tačnije – teorije. Antoni van Levenhuk, Holanđanin koji je prvi stupio na mikroskopska polja i otkrio bakterije i krvna zrnca, usmerio je čitavo pitanje ka verovatnijim odgovorima kada je 1692. godine postavio teoriju da se jegulje, kao i sisari, razmnožavaju viviparijom, to jest da se njihove jajne ćelije oploduju unutar organizma, a potom ženka na svet donosi žive mladunce. Van Levenhuk se barem držao naučnog metoda

svog vremena i zasnovao svoju pretpostavku na neposrednim posmatranjima. Gledao je kroz uveličavajuće staklo kako se u onome što je smatrao jeguljinom matericom pojavljuje nešto što mu je izgledalo kao bebe jeguljice. Nažalost, to su zapravo bili parazitski crvi nastanjeni u jeguljinoj bešici. Aristotel ih je uočio kao parazite i otpisao ih gotovo dve hiljade godina pre Levenhuka.

Švedski botaničar i zoolog iz XVIII veka Karl Lineus takođe je bio pristalica viviparije jegulja. Tvrdio je da je video mlad unutar odrasle ženke. Svakako da se niko ne bi sporio sa slavnim ocem taksonomije, ali nezgodna istina glasi da Lineus u stvari nije secirao jegulju, nego lažnu jegulju, koju danas svrstavamo u porodicu *Zoarcidae* – netipično za ribe viviparnu, ali potpuno nesrodnu jegulji. Što ne znači da su oni koji su kritikovali Lineusa bili išta bliži tačnom tumačenju činjenica. Jedan od autoriteta koji su revidirali Lineusovo delo opravdano ga je pozvao na odgovornost zbog zamene identiteta – ali je, pod Aristotelovim uticajem, proglasio mlad koju je švedski naučnik otkrio za parazite i porinuo čitavu teoriju o vivipariji u vrtlog izmešanih činjenica i netačnih obrazloženja.

U ovaj uzvišeni akademski okršaj drsko je stupio i neko ko nije pripadao naučnim krugovima. Škot po imenu Dejvid Kernkros saopštio je 1862. godine svetu da je on, skromni fabrički inženjer iz Dandija, konačno rešio jeguljinu zagonetku. „Čitaocu može odmah da bude saopšteno da se... srebrna jegulja rađa iz jedne male bube.“ Njegova poletna, mada u naučnom smislu nesuvisla teorija – plod šezdesetogodišnjih eksperimenata, prema njegovoj vlastitoj računici – dobila je i oblik kratke knjige naslovljene *Dolazak na svet srebrne jegulje*.

Kernkros počinje svoj traktat izvinjavajući se zbog nedostatka zanimanja za norme i pravila savremene nauke. „Ne može se od mene očekivati da budem upoznat s imenima i terminima kojima se prirodnjaci služe u klasifikaciji životinja, s obzirom na moje ograničeno poznavanje takvih knjiga“, napominje

on. Njegovo nekonvencionalno, ali njemu krajnje pogodno rešenje bilo je da „koristim moje vlastite termine i imena“, što je obuhvatalo i preosmišljanje klasifikacije životinja uspostavljanjem triju besmislenih kategorija koje su sigurno naterale velikog Lineusa da se okrene u grobu.

Kernkrosova priča počinje kad je još bio mališa od deset godina. Radoznali momčić je zapazio izvesni broj „dlakavih jegulja“ (kako ih je sam nazvao) u jednom otvorenom slivniku. „Odakle li su došle?“, pitao se on. Jedan prijatelj mu je ispričao za narodno verovanje da mlađ jegulje „ispada iz konjskih repova dok se konji poje, jer im voda daje život“. Čak i tako mali Kernkros je s prezirom gledao na ovo vrlo slabo verovatno objašnjenje, pa je smislio svoje, podjednako neverovatno, nadahnuto mrtvim bubama na dnu istog tog slivnika. Možda jegulje i bube imaju neke veze? Ta mala drama iz slivnika proganjala je Škota dve decenije.

Zatim je sada već odrasli Kernkros jednog leta ugledao poznatu bubu u svom vrtu u Dandiju. Posmatrao ju je pomno, pokušavajući da dokuči o čemu li razmišlja dok odlučno ide ka jednoj bari i zaranja u nju. Buba je, kako Kernkros izveštava, „malo pogledala oko sebe“ pre nego što će izaći iz kupke „u vrlo uzrujanom stanju“. Kako je stigao do ove dijagnoze bubinog mentalnog stanja nije nam znano, ali jedina ilustracija u knjizi pruža čitaocu dragocenu pomoć u razumevanju bubinog sledećeg čudnovatog poteza: s potpisom koji glasi „Buba usred čina porođaja“, ilustracija prikazuje Kernkrosovu neobičnu junakinju izvrnutu poleduške dok joj se iz leđa pomalja nešto nalik na dva lasa. Buba je, prema Kernkrosovom svedočenju, rodila dve ribe.

Bio je to za njega trenutak velikog otkrića. Posvetio se daljem istraživanju secirajući bube, vadeći „dlakave jegulje“ i održavajući ih u životu različito, mada prilično kratko vreme. Mada je spremno priznavao da njegova teorija „možda izgleda čudno“, uveravao je sebe da je u pravu ispitujući ponašanje

„pripadnika biljnog sveta“. Ako se jedna vrsta drveća može nakalemiti na drugu: „Zar ne bi dakle Tvorac, Veliki gradinar, mogao da na prirodu jednog insekta nakalemi neku njemu tuđu prirodu?“

U naše vreme u laboratorijama su stvorene razne frankenštajnske životinje: ljudske uši su nakalemljene miševima, a ribe koje svetle u mraku dobijene su dodavanjem jedne zdravorazumske količine gena meduze – ali „Tvorac, Veliki gradinar“ nije učestvovao u tom presađivanju.

Da je Kernkros svoje pitanje postavio pripadnicima naučnog kruga, oni bi izneli stav da su njegove „dlakave jegulje“ još jedan slučaj parazitskih crvića, a ne riblja mlađ, ali šef fabričke smene nije znao za stručne recenzije. Svoje izuzetno otkriće nije podneo Kraljevskom naučnom društvu na ozbiljno razmatranje, nego dvojici zemljoradnika na koje je slučajno naišao jednog dana, zbunjenih brojnošću srebrnih jegulja u jarku na njihovoj zemlji. Izložio im je svoju teoriju da je to mnoštvo jegulja nakotila jedna buba. „Poverovali su mi“, s ponosom saopštava Kernkros, „i obradovali su se što je misterija rešena.“

Boraveći u aktivnoj intelektualnoj izolaciji šezdeset i više godina, Kernkros nije bio svestan radikalnog napretka u poteri za polnim žlezdama jegulje. Daleko od Dandija, evropska naučna inteligencija bila je obuzeta „pitanjem o jeguljama“, i na putu da dostigne – svojevrnsni – vrhunac.

Juriš su predvodili Italijani, koji su se latili zadatka da pronađu polne žlezde jegulje kao čudnovat izvor građanskog ponosa svoje izmučene nacije.

Italija je u to doba bila razjedinjena i u haosu, veliki delovi ove zemlje su se nalazili pod vlašću čitavog jednog niza zaraćenih stranih sila, a nezavisne italijanske državnice bile su još daleko od ujedinjenja. Jedno je, međutim, ujedinilo te iscepkanе državnice – ljubav prema jeguljama. Italijani su odnegovali

dugotrajni odnos s klizavom ribom koji se uglavnom sastojao od toga što su je jeli u ogromnim količinama. Jegulja je izuzetno masna riba – posledica evolucijskog prilagođavanja čija je svrha da joj obezbedi gorivo za njenu mukotrpnu, šest hiljada kilometara dugu odiseju nazad do dubokih voda Sargaskog mora u kojima će se pariti. Nažalost po jegulju, zbog tog visokog sadržaja lipida takođe je izuzetno ukusna. Rimski sladokusac Marko Gavije Apicije, koga bismo mogli smatrati piscem prvog kuvara na svetu, pribeležio je u I veku n. e. da je šest hiljada jegulja posluženo na gozbama u čast Cezarove pobeđe. Prema preporuci Marka Gavija, „jegulja će biti slasnija“ ako se posluži s prelivom od „sušene nane, bobica rutvice, tvrdo kuvanog žumanceta, bibera, ljupčaca, medovine, sirčeta, supe i ulja“. (U Engleskoj i dalje volimo da ih jedemo tako što ih naprosto skuvamo i napravimo od njih pihtije, što je svakako jedan od najvećih zločina protiv gastronomije koje su Britanci počinili u svojoj dugoj i slavnoj istoriji upropašćivanja hrane.) Ipak, jegulje su uprkos takvim primitivnim receptima odavno već povezivane s velikim gozbama i prejedanjem. Leonardo da Vinči je na Tajnoj večeri naslikao apostole kako se goste jeguljama, a na preterivanje u ovim migoljivim ribama bacana je krivica za smrt pape Martina IV, ozloglašnog gurmana.

Kažu da su najslasnije jegulje iz Komača i okolnih prostranih sivih močvara u delti moćnog Poa. Tu se nalaze najveća evropska uzgajališta jegulja, iz kojih se na vrhuncu sezone izvadi po tri stotine tona ribe za noć. Odatle potiču i neke od najkrupnijih i najspornijih izjava koje se tiču polnog života jegulja. Sve je to počelo 1707. godine, kada je jedan tamošnji lekar među hiljadama ulovljenih jegulja zapazio jednu izuzetno debeljuškastu. Kad ju je doktor rasekao, ugledao je nešto što mu je ličilo na jajnike pune zrelih jajašaca. Trudnu ribu je otpremio svom prijatelju, cenjenom prirodnjaku Antoniju Valisneriju, koji je brže-bolje proglasio kako je viševekovna potraga za jeguljinim polnim organima napokon okončana. Po

tom učenom profesoru već je bilo dato zvanično latinsko ime valisneriji (*Vallisneria*), vodenoj biljci koja se u narodu zove vodeno žito ili trakasta trava. Genitalije jegulje neće poneti ime po njemu. Posle pobližeg ispitivanja, ustanovljeno je da je u stvari otkriven oboleli i naduveni riblji mehur.

Valisnerijev flert s pobedom u ovoj potrazi nadahnuo je italijanski naučni establišment da sada smatra „krajnje važnim pitanjem da se stvarno pronađu jeguljini jajnici“. Bila su to burna vremena za rastrzanu italijansku naciju, jednu nestabilnu zbrku zaraćenih nezavisnih državnica u koje su se često bespravno useljavale velike evropske sile kao što je bila Austrija i koja se mučila da dopre do svesti o vlastitom identitetu. I dok su mnogi Italijani vezivali svoje nacionalne nade za revoluciju, ova grupica intelektualaca je umesto toga sanjala da podari svojim sunarodnicima izvesnu moć tako što će im pripasti prava na otkriće neuhvatljivih polnih žlezda slasne ribe.

Profesor je smislio plan. U okolini Komakija dnevno je hvatano na hiljade jegulja; dovoljno će biti da ponude primamljivu nagradu prvom ribaru koji bude mogao da im pribavi primerak s ikrom. U Nemačkoj se sličan plan obio o glavu prirodnjaku koji ga je smislio, jer je mu je poštom stizalo toliko jeguljine ikre da mu je bilo došlo da „plače i preklinje za milost“. Italijanska zamisao je, međutim, ubrzo donela pozitivne rezultate – ili se bar tako činilo. Slavlje je prekraćeno pošto je otkriveno da je prepredeni ribar naprosto napunio jegulju ikrom druge ribe.

Taj ponižavajući udarac je ugasio žar italijanskog zanimanja za jegulje na pedesetak godina. Zatim se 1777. sveža i debela klizava sumnjivica ispraćakala na obale u okolini Komakija. Smesta ju je ispitao Karlo Mondini, profesor anatomije na Bolonjskom univerzitetu, koji je shvatio nešto zaista genijalno: resaste tračice u jeguljinom trbuhu nisu masno tkivo kao što se prethodno pretpostavljalo, nego neulovljivi ženkinini jajnici.

Italijanski naučnici su se možda opet prerano poradovali. Na kraju krajeva, testisi mužjaka jegulje još nisu pronađeni, niti

se stiglo do bilo kakvog jasnog pojma o tome kako se ova zago-netna riba razmnožava. Tako je zadatak da uklopi i poslednji delić slagalice o jeguljinim genitalijama zapao jednom prilično neočekivanom kandidatu: ambicioznom studentu, koji će ka-snije dosegnuti slavu ustanovivši gde je sedište seksualne želje kod ljudi ako ne i kod jegulja. Student se zvao Sigmund Frojd.

Kao devetnaestogodišnji student Bečkog univerziteta, otac psihoanalize je svoj prvi naučnoistraživački posao dobio 1876. godine na terenu, u zoološkoj istraživačkoj stanici u Trstu, na italijanskoj obali Jadranskog mora. Zadatak mu je bio da ispita tvrdnje poljskog profesora Šimona Sirskog da je otkrio jeguljine testise.

„Pošto jegulje ne vode dnevnik“, kako je zajedljivo na-pomenuo Frojd u pismu jednom prijatelju, jedini način da se ustanovi pol konkretnog primerka jeste da se riba secira. Frojd je nedeljama radio upravo to, svakodnevno, od osam ujutro do pet posle podne, u laboratoriji u kojoj je bilo vruće i u kojoj je zaudaralo.

Posle četiri nedelje i četiri stotine seciranih jegulja, digao je ruke. „Mučio sam i sebe i jegulje uzalud, sve koje sam secirao pripadale su lepšem polu“, jadao se u jednom pismu punom skica jegulja sa škrtim, podrugljivim osmesima. Rad koji je proistekao iz tog iskustva, naslovljen „Zapažanja o obliku i finoj strukturi petljastih organa jegulje za koje se smatralo da su testisi“, bio je prva njegova objavljena naučna studija. Iako je pretpostavljao da je Sirski u pravu, nije uspeo ni da potvrdi ni da opovrgne njegove tvrdnje. „Pošto očigledno ne zna šta je to mikroskop, propustio je da ih precizno opiše“, gundā Frojd u pismu.

Možemo samo da nagađamo koliko su ti beskrajni dani koje je provodio secirajući falusoidne ribe u besplodnoj potrazi za obeležjima njihovog pola uticale na Frojdove docnije teorije

o fazama psihoseksualnog razvoja devojčica centriranim oko zavisti prema dečacima zbog penisa. Kako god bilo, kasnije će, s mnogo više uspeha, istraživati manje neuhvatljive predmete naučnog interesovanja, kao što je ljudska psiha.

Dve decenije kasnije jedan mužjak jegulje konačno je prikazao intimne delove svog tela. Mladi biolog koga je poslužila sreća da sklopi poznanstvo s ovom jeguljom bio je, opet, Italijan, po imenu Đovani Batista Grasi. Ribu s polnim organima nabrekli od spermatozoida uhvatio je dok je plivala u blizini sicilijanske obale. Grasi je već za sobom imao značajan rad na anatomiji termita i nazvao je nekoliko novootkrivenih vrsta paukova po svojoj ženi. Na polju istraživanja uhvatio je bio popriličan zalet. Ne samo da je u ime Italije osvojio međunarodni turnir u pronalaženju jeguljinih testisa nego je i godinu pre toga postigao podjednako značajno otkriće identifikovavši jednu ključnu fazu u jeguljinom tako teško odgonetljivom životnom ciklusu.

Već sredinom XIX veka ustanovljeno je da more u velikim količinama nanosi na italijanske obale sićušne, prozirne ribice, oblika i debljine vrbovog lista, s izbuljenim crnim očima i odvratnim isturenim zubima. Ta sićušna čudovišta uvrštena su u klasifikaciju kao *Leptocephalusbrevirostris*, što u prevodu znači „tankoglav i kratkonosi“, i po kratkom postupku otpisana su kao još jedan soj prekomerno brojnih, ni po čemu izdvojivih morskih stvorenja koja obitavaju u morskim dubinama. Grasi je su, međutim, opčinjavala ta majušna živa bića. Pretpostavivši da je posredi stadijum larve neke ribe, izveo je prilično prepreden trik. Prebrojao im je embrionske kičmene pršljenove – u proseku ih je bilo stotinu petnaest – i potražio odraslu ribu s odgovarajućim brojem pršljenova. Ustanovio je da ih toliko ima evropska rečna jegulja. Grasi jeveo ihtio-detektivski posao urodio je istinski znamenitim otkrićem – utvrđivanjem karike koja je nedostajala u tajanstvenom životnom ciklusu jegulje.